

АБДУЛКАДЫРОВ Адам

СИНЪАБЪРХАЛЛА.

Университетехь

□

Нохчийн пачхьалкхан университетехь доьшуш волчу хенахь хьалхарчу семестрехь (механически зачет хьуна гур ю аьлла, ца хета суна, бохург уггаре боккха кхерам хеталун зама ю и студентана) тхуна, РВО-н декъан студенташна, оьрсийн меттан практикум луш, тӀехьаьжна, мел дукха а ткъе итт шо бен лур доцуш, Лера Алексеевна яра (цуьнан цӀе а, фамили а къайлайоккху ас: хьанна хаьа, хӀара йоза дӀадешча,

новкъадогій а – цуьнан цийндена-нохчочунна). Тхо, массо студент а санна, практикумехъ гловга ца еш ца лара, уьн тле ваханчух кхарда а кхаьрдара, вовшацца забарш а йора.

Семестр юккъе яханчу хенахъ, гуттар санна дара практикумехъ: цхьаъ уьн тлехъ предложенин меженаш къастош вара, важа, къайллах цунна нийса делахъ а, дацахъ а, «г1о» деш вара. Даггара деша гертачара уьн тлехъ дерг тетрадаш тле д1аяздора, цхьаверг ойланашкахъ вара, наггахьверг сахъте хьожура кест-кеста, тлаккха, доккха са а доккхий, корехула арахежа хлуттура.

Ткъа тлехъа хевшина берш, царна юкъахъ со а, РО-н а, Журналистикин а декъан зудаберех а дийцина – муьлхачу декъехъ берш бу хазанаш бохуш (тхайн тобанера зудабераш даима тхьоца лула-кулахъ кхиъча санна хетара) къуьйсуш лара. Тхаьш парехъ хилар тоххара дицделлера тхуна.

Цхьамма, РО-н тобанера хьаьрса Элиза хаза ю бохуш, вукхо – журналисташна юкъара хьийзина клужалш йолу Марха санна, цхьа а яц бохуш, тлечлаг1деш а, ткъа ас, сайна журналистка Лаура хазахета аьлла, д1ахайтира.

— Готта джинсийн хеча тлеозийна сеттарг юьйций ахъ?! – ва-кла-кла-кла аьлла, веларца иккхира суна улло хиъна ла Нурди. Нурди сол масех шо жима вара.

Лера Алексеевна, цу дийнахъ, гуттар санна ала мегар долуш, дог доглуш йоцу, оьглазе Нурдига хьаьжира. Ткъа Нурди ханна а, деглана а жима а волуш, шеца жимачу берийн аьхналла йолуш вара, лаьна юккъехъ г1аьттина, мацаллина лела ча а, х1ара хье а ца веш, уллехула а яьлла, д1аг1ур йолуш. Масех секондехъ цуьнга а хьаьжна, тлаккха суна шен б1аьргийн оьглазе ткъес туьйхира хьехархочо.

Ма дика ду-кх, Нурди, хььоца ча лаца ваха ца дезаш!

Ша хиъна Іачуъра хъала а айбалуш, массо а агІор сан юъхъ йоккхуш, лен хІоъттира иза. Дуккха а аллегореш а ялийра, эпитеташ а тихкира. Хъехархо вайнехан зуда хиллехъ, дуъхъал цхъаъ ца олуш Іийр вацара со. – «Хъо резайоцуш сох хІума даъллехъ, аудиторичуъра араваккха со, я чІогІа суна таІзар дан безам беллахъ, деканате арз де, – иштта емал хъайн ваша я цІийнда вийр ву ахъ!» – аьлла. Амма вайн гІиллакх, вайн амал кІезиг евзачу кхуънга иштта дІаалахъ, – ша оърсий йолу дела атта хета хъуна аьлла, цунах летта карзахе цІе кхин а марсаяккхар бен, кхин хІума хир дац-кх цунах аьлла, ас сатуъйхира. Ас-м, пара чекхъяълча, дицдан а мегара и сурт, хъаъа хІуъа а бахарх, лийний со парехъ – лийна, яз деш вацарий со – вацара! Со бур-бур аьлла шена дуъхъал вист ца хилча, со гІиллакхах цавохар студентийн Іадорах тарделла, шен дагахъ сан деган юккъе цхъамза Іоъттира цо: «Я тебе обещаю, Абдулкадыров, не получишь ты механический, я даже сомневаюсь, что ты получишь зачет вообще!»

Со цхъаьнга къамел деш дукха хъолахъ чехка лоь, гергара нах бен ца кхеташ, цкъацкъа уьш а ца кхета.

– Лера Алексеевна, разрешите мне пересестъ на первую парту, – дийхира ас, чІогІа паргІатчу кепехъ.

– Зачем? – мара ирхбохуъйтуш, хаъттира цо.

– Хочу реабилитироваться! – велакъежира со.

– Тебе даже пенициллин не поможет получить механический, – юха а «кхерам» тесира хъехархочо, – впрочем на зачет по билетам можешь попытаться выучиться, хотя... – ас дуъйцург шена цхъа чот йоций хоуъйтуш, шен цІечу лакаца кечийнчу мІарашка хъежа хІоъттира.

Со, сайн студентийн бахам такхийна, хъалхарчу стоъла тІехъарчу гІанта тІе охъахиира – Лера Алексеевнина хъалха лаьтта стол гуттар еса хуълура.

–Так, закончили практические действия, запишем сейчас правило правописания «не» и «ни», – элира Алексеевнас, тхуна бакъе еша кеч а луш.

Ас, оърсийн меттан практикуман тетрадь схъа а диллина, юкъара цѐна кехат даьккхира, ткъа тетрадь уллехъ йолчу стоъла тѐе кхоьссира, цъьанакурсаочуьнга и нехаш чохъ йолчу тускар чу кхоссар а доьхуш.

Лера Алексеевнан бѐаьргаш оьглазе горгбелла:

– Вы что себе позволяете, Абдулкадыров?!.

– Я весь во внимании, Лера Алексеевна, диктуйте? – аьлла, яздан кечвелира со, цуьнан оьглазъяхар тергал а ца деш.

Ас лелочунна ша резацахилар хоуьйтуш, доккха са а даьккхина, бакъе йийца юьйлира иза.

– «Не» пишется слитно: во всех случаях, когда без отрицательной частицы «не» слово не употребляется, например: невежда, невредимый, нельзя...

Цунна тѐаьхъа ца виса гѐрташ, сайна а бен ца хезачу барамехъ цо доьшург юха барта а олуш, ас леррина яздора:

– «Не» пишется слитно: □ оо оооо ооооооо, ооооо ооо оооооооооооооо ооооооо оо ооооо оо оооооооооооо, оооооооо : невежда, невредимый, нельзя.

–Ну..., Абдулкадыров, ну ты и.. – тѐаьхъарлера чаьмза дош ца ала, боккха садаларан къурд беш, собаре хилира хъехархо.

–Что посеешь, то пожнешь! – Ia ца велира со а.

Пара чекхъяллий хоуьйтуш, кхаъ баьккхира горгалино. Сан корта говв-аьлла хьяавзира. Атта ма даций, эха сохьтехъ а сов, хьехархочо схьадьшучу дешнашна юкъяхъ элпаш долччул «о»-наш яздан.

– Ну что же, запишите домашнее задание, которое на доске и можете быть свободными. На следующем занятии проверю обязательно, и поставлю соответствующие оценки, которые помогут получить механический или наоборот потерять шансы на него – аьлла, кураллица схьахьяьжира соьга Лера Алексеевна.

–Эс-сей-кх – члечкъира со, «о»-наш яздинчу кехатах масех дакъа а дина, нехийн тускар чу кхуссуш, со аравелира

Цхьа кIира даьллачул тIаьхьа, рогIерчу парехъ Лера Алексеевнас со дуьххьара кхайкхира уьн тIе, «не» а, «ни» а яздан бакъе хоттуш.

Со цунна хьалхарчу стоьла тIехъ Iаш вара, юха а тетрада юкъяра цIена кехат а даьккхина, «о»-наш яздан кечвелла.

– Я не готов!

– Садись, два! –. Белшаш а саттош, тIекаре а ала мегар долуш, схьахазийтира Лера Алексеевнас.

Юха а пара чекхъялча, цунна хьалхахъ, тIе «о»-наш яздинчу кехатах кескаш а йина, нехийн тускар чу а кхуссуш, аравелира со

Иштта чекхъелира йисина семестр, цуьнан массо а парехъ бохург санна, шиннаш а дохуш, пара чекхъялча, цунна хьалххахъ «о»-наш яздина кехат а этлош.

Семестран тӀаьхъарчу парехъ Алексеевнас зачетан де билгалдаьккхира, кӀайлах соьга хьобжуш. Ас корта охьабахийтира.

– Нам можно выходить? – хаьттира даима велакъежачу Нурдис.

– Не сейчас. Хочу, чтобы вы чувствовали ваших однокурсников, получивших механический зачет! – дозаллийца кхайкхийра Лера Алексеевнас.

И «сийлахъ» гуллакх дӀадирзинчул тӀаьхъа, тхьогӀа дисинчу декъазчу студенташка, кхайкхийра. «Карахъ шен дисциплинин массо а темина конспекташ а, цаӀахъ бина белхаш тӀехъ болу тетрадь доцуш зачете ма дуьйлалаш!» – аьлла. Юха а дозаллийца а соьга хьаьжира. Ас бӀаьргаш дӀаидадора, цунна юхьдуьхьал ца хьажа.

Зачет хила езачу дийнахъ со самавелира мелла а карзахдаьллачу сица...

«Вуззалц» кхехкийначу хӀоаца марта а дина, петара чуьра араволуш, тӀаьхъарчу клиранахъ, массо хӀуман тӀехъ бохург санна кхоош, айса гулдина ахча дагардира – тоьур ду хӀара-м аьлла, айса сайн жамӀ дира.

Зачетана билгалтъяьккхинчу хенал леррина цхьа ахсахът тӀаьхъа веара со университетете. Вела а воьлуш, сайн карзахалла кӀайлаяккхархьама, салам-маршал делира ас тхан курсерачаьрга. Кхиамца зачет дӀаеллачара, баккхийберца тӀекарейора соьга, ткъа аьтто цабаьллачара догъэцарца белсах куьг тухура, салам схьа а оьцуш.

Тхан тобанан староста йолчу Заремас, Дева Марийга дехар дечарах терра чӀаьнги кӀел

куьйгаш вовшхтесна, гийла элира:

– Адам, суна-м ца хаьа, хьуна хIун аьтто бийр бу, ас сайн йишина а ца дина, хьуна санна, сагатта (цуьнан йиша а яра тхан тобанехь) – со дагалаца а кхоьру, цу чохь хьуна хиндерг!

Цуьнан даима а дог лозура тхан тобанера зачетана гийла кечвеллачунна.

– Йохий ма хьовзахьа, Зарема, разведке вьдуш вацара со-м, – сапаргIатдоккхура ас цуьнан.

– Хаац, ас-м разведка хоржура яра, – аьлла гийла елаелира иза. – Дика ду тIаккха, сихха аудиторичу гIо, цигахь цхьа Индира бен ца йисина, цул тIаьхьа хьо чу ца вита а мега цу мегерас.

Аудиторин неI йиллина яра. Индира тIаьхьарчул хьалхарчу стоьла тIехь шен билетана кечам беш Iара. Со гича, шен дагахь суна тIера доIа дира цо. Иза тIаьхьо хаййтира цо соьга.

Лера Алексеевна шен хьехархойн стоьла тIехь леррина ручка кегош яра, схьайостуш, дIакъовлуш. Ас неIаран гуранах пIелг туйхира.

Лера Алексеевна, можно зайти? – аьлла

– Ого, явился не запылится! Что так припозднился? – ца ешаш, рифма а ялош, хьаттира цо.

Со, вист а ца хуьлуш, чуван магочу пурбане ладьгIуш Iара.

– Перед смертью не надышишься, Абдулкадыров! – кхи дIа а Иттарш йора хьехархочо, цхьа куьг гIантан букъа тIехьа а кхуссуш.

– Мне можно зайти в аудиторию или нет? – эсалчу дехарца хьаттира ас юха а.

– Как я ранее предупреждала, без тетради с конспектами даже за порог не переступай!
– оьглазе, мара ирхкхуссуш, эккхийтира Лера Алексеевнас...

ЛЕРА АЛЕКСЕЕВНАС САН ЮБХЬ ЯЬККХИНЧУ ДИЙНАХЬ...

– Халипат, во Халипат! – аьлла, тIекхайкхира ас тхан курсера йоI, оьрсийн практикуман дисциплинан пара дIаяьлча.

– Ахь хIун леладо, Адам, – гIайгIане хьаттира цо, – ДIабаьлла тIом кIезиг хета хьуна? – тIаккха забарца Иттарш йора Халипата.

– ДIаяьккхяхьа дIа, чот яцара и-м, – куьг ластийра ас, – хьажахьа, хезий хьуна, Халипат, цхьа йишалла дехьа суна?!

– Стенна тIехь? – кийча хиларца хьаттира цо.

– Практикуман хьайн тетрадь лохьа соьга, вайн парехь яздина «йозалгаш» схьаяздан,
– дийхира ас.

– Юха маца дохъу ахъ? – хаъттира Халипата

– Кхана Ийча – жоп делира ас, – кхин а цхъа дехар дара сан – цхъаьнгге а ма дийцалахъ, ас хьобгара тетрадь дехнера аьлла.

– Къамел дац цу тлехъ! – са тедира сан цо.

Иштта, хлор а оьрсийн меттан практикуман пара чекх массозза йолу, ас Халипатера тетрадь хьора. Конспекташ схъаязйора, леррина берриге а цлера белхаш кхочуш а беш. Массо а керлачу темана карточка дора, длавижале дикка иза ламадой, вукхарна юкъя а тухий, глайбина клел дуьллур. Луьйкъана самаваьлча, Далла хастам бинчул тлаьхъа, билет схъаозош санна, царна юкъяра масех карточка схъадоккхура. Кхоччуш царна жоп даллалц, юханехъа дла а ца вуьжура.

Зачет хила езачу дийнахъ со самавелира мелла а карзахдаьллачу сица. Члогла лаъара суна и де тлехача! «Вуззалц» кхехкийначу хлочица марта а дина, петара чуьра араволуш, тлаьхъарчу клиранахъ, массо хлуман тлехъ бохург санна кхоош, айса гулдина ахча дагардира – тоьур ду хлара-м зачет «обмыть» ян, аьлла, айса-сайн жамI дира...

...Аудиторин неI йиллина яра. Шен дагчохъ суна дола дечу Индирига блаьрг талийра ас – шек дла ма яла хьо бохучу маьннехъ.

Лера Алексеевна, шен хьехархойн стоьла тлехъ леррина ручка кегош яра – схъайостуш, длакьовлуш. Ас неларан гуранах плелг туьйхира.

– Лера Алексеевна, можно зайти?

– Ого, явился не запылится! Что так припозднится? – ца ешаш, рифма а ялош хаъттира

цо.

Со, вист ца хуьлуш, чуван магочу пурбане ладоьгуш лара.

– Перед смертью не надышишься, Абдулкадыров! – кхи дла а литтарш йора хъехархочо, цхьа куьг глентан букъа тлехьа а кхуссуш.

– Так мне можно зайти в аудиторию или нет? – эсалчу дехарца хаьттира ас юха а.

– Как я ранее предупреждала, без тетради с конспектами даже за порог не переступай, – оьглазе мара ирхкхуссуш, эккхийтира Лера Алексеевнас.

– Я в курсе.

Иза а аьлла, нелсаглера дла сайн тетрадь хъехархочун стоьла тле кхоьссира ас. Тетрадь, стоьлийн шина могланна тлехула дла а дахана, кхоалгачу могланан коьртехь йолчу Лера Алексеевнан стоьла йисте охьа а доьжна, кхи дла хъехархочун шера полировка йиначу стоьла тлехула масех гуо а боккхуш, цунна хьалхахь сецира, суо а иза иштта кура нисдаларна цецвоккхуш. Цхьана бляьргаца Индирин сайх йоккхаер лецира ас.

– Это что такое? – ца кхеташ, хаьттира Алексеевнас.

– Моя тетрадка по дисциплине практикум русского языка, – «официально» жоп делира ас, цхьана белшаца неларан гура тле а тевжаш.

– Это, возможно, не твоя тетрадь... вероятно, ты одолжил ее у однокурсников?!. – тетрадь сан хилар тледита ца туйгура цо шен дегочу озаца.

– А вы там свою роспись видите? – дегаза хьяттира ас – ша теллинчу хlor а тетрада тle шен куьг яздора хьехархочо.

– А домашние задания?! – аьлла, уьш цахиларе догдохуш, листа юьйлира сан тетрадь.

– У меня там все как в аптеке, – жоп делира ас, – так, мне можно заходить?

Цо корта тaийра.

–Тяни билет, зачитай, и садись – максимум пятнадцать минут на подготовку! – аьлла, ома дира Лера Алексеевнас.

– Не надо мне времени на подготовку, – дозаллийца кхоьссира ас, билет схьа а озош, цуьнан чулацаме а ца хьожуш, и цунна хьалха а кхуссуш, – зачитайте сами – я отвечу!

– Ну уж нет, – эргладъелира хьехархо, озаца хийца а луш, – садись и готовься!

Со зачетана кийча хиларна кхуьнан цхьа а шеко яцара хlinца, делахь а берриге «толам» сан ца хилийта, охьахайра билетана кечамбан.

Пхи минот яьллачул тlaьхьа, иттанаш «о»-наш яздина кехат хьехархочунна хьалха охьа а диллина, билет тlера хаттаршна жоп дала хloьттира со. Кlира хьалха дуьйна, цуьнан дисциплинин массо а хаттарна жoьпаш, сайн цlарал, дика хьара суна.

Билет тlера шина а хаттарна жoьпаш а делла, цу тlера а, кхин масех цо «дополнительно» еллачу предложенин меженаш къастийра ас. Лера Алексеевнас, кхин

къаръяла ца тугуш, юх-юха а деш, хаттарш дора соьга.

Массарна а жоп а делла, кхин хатта хлумма а дисний хъан аьлла, куро кхайкхийра ас. Тлаккха, со вохаре сатуьйсуш санна, инзаре еха, ахкехат дlалоццуш, керла предложени елира цо суна, предложенин меженашца къастае аьлла.

Еха предложенеш ишколехь дуьйна меженашца къастош самукъадолура сан. Цхъа-ши меже йоцург ишттачу предложенехь ерриге бохург санна, деепричастин а, причастин а карчамаш хуьлу: латтамаш а, къастамаш а.

Тlаьхъара, сан хаарш кего кlордийначу Лера Алексеевнас, леррина соьга а хьожуш, хадам беш санна, хаьттира:

– А если я все равно не поставлю тебе зачет?!

– Жаль, что вы это не сделаете! – велакъежира со.

Индирига зачет дlаязъян тlехь аьтто хилар а кхайкхина, «юьзна» зачетка а эцна со аудитори чуьра аравелира, сайна тlаьхъа, цийелла, эргlадъяьлла, ведомоста тlе зачет тlеязден хьехархо а йитина.

Цул тlаьхъа Лера Алексеевнас шина семестрехь елира тхуна оьрсийн меттан практикум. Со, хьалха санна, аьрха кхин ца лийлира цуьнан дисциплинехь. Цо а кхин цкъа а суна механически зачет юьллур яц бохуш, кхерамаш ца тийсира. Зачет суна шен хеннахь тlехlоттайора.

Ткъа цу дийнахь оха, «эланаша» санна, «обмыть» дира ас зачет кхиамца дlаялар, университетан столовехь беляшиш а юуш. Хlоранна а, мел лахара а, шишша кхечира.

